

HAPTONOMISCH **HC**ONTACT

Nr. 2 - 17^e jaargang - juni 2006

Onderhuids en bovenhuids

Autonomie en Zelfbesef

'Begin bij jezelf'

Voor u bijgewoond en gelezen...

ELMED *Line*

De Elmed Line haptonomie behandelbanken zijn in samenwerking met haptologen ontwikkeld en munten uit in gebruiksgemak en functionaliteit.

Vraag onze uitgebreide catalogus.

Haptonomie bank Standaard

2-Delig verstelbare bank. Afmetingen 80 x 200 cm. Hoogte incl. matras max. 95 cm. Compleet met speciale hapto-matras.

Haptonomie bank 2-delig elektrisch

De uitvoering van deze bank is geheel gelijk aan de Standaard bank, echter met voet- of handbediening naar keuze: elektrisch of hydraulisch in hoogte verstelbaar. Compleet met speciale hapto-matras.

ELECTRO MEDICO

Service en kwaliteit in dienst van uw praktijk.

Electro Medico Nederland bv
Pr. Marijkestraat 4 - 8, 2404 BC Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 47 50 41, Fax 0172 - 49 17 28
Mail verkoop@electromedico.nl
www.electromedico.nl

Haptonomy Based Practice (HBP) _____	Pagina 5
<i>Mia van Luttervelt</i>	
Colofon _____	Pagina 5
Symposium Haptonomie Nederland 2006 _____	Pagina 6
<i>(zie HC 2006-1)</i>	
Onderhuids en bovenhuids _____	Pagina 7
<i>Joachim Duyndam</i>	
Autonomie en Zelfbesef _____	Pagina 17
<i>Frans Veldman</i>	
'Begin bij jezelf' _____	Pagina 24
<i>Carin van Hooff</i>	
Voor u bijgewoond en gelezen... _____	Pagina 26

FysioLogic

Voor de mens in de praktijk

Wat LogicData onder de naam FysioLogic® ontwikkelde als software voor fysiotherapeuten die behoefte hebben aan een soepelopende administratie, is inmiddels uitgegroeid tot een **breed softwarepakket voor de gehele paramedische sector...**

...omdat

- LogicData in haar 25-jarig bestaan niet heeft stilgestaan.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd optimaal kunnen besteden aan hun kerntaken.
- LogicData het belangrijk vindt, dat (para)medici hun tijd en goede humeur niet moeten verliezen in een omslachtige en tijdrovende administratie.
- LogicData vindt, dat het niet moet uitmaken of een praktijk uit één of meerdere behandelaars bestaat.
- LogicData vindt, dat haar software ook zonder cursus toepasbaar moet zijn.

FysioLogic® is verkrijgbaar in twee versies:

- **FysioLogic® Basic** voor een eenvoudige praktijk.
- **FysioLogic® Plus** voor de grotere praktijk. FysioLogic Plus is ook interdisciplinair toepasbaar en daarmee bij uitstek geschikt voor groepspraktijken of medische centra en in een netwerk.

vanaf
€ 250
per jaar

Al 25 jaar een begrip

*Vraag gratis
en vrijblijvend
een persoonlijk
advies aan*

LogicData

Hof van Hoornwijk
Laan van Zuid Hoorn 51
2289 DC Rijswijk (ZH)
T 070 415 25 83
F 070 415 51 19
I www.logicdata.nl
E info@logicdata.nl

LOGICDATA
ADVISEBUREAU - AUTOMATISERING

COLOFON

Uitgave

Stichting Haptonomisch Contact
KvK Utrecht 30181509
ISSN 0929-7723
www.haptonomischcontact.nl

Voorzitter Stichting

Paulien Pinksterboer, tel. 0251-210707
voorzitter@haptonomischcontact.nl

Redactie

Wim Laumans, tel. 035 6561690
hoofdredacteur@haptonomischcontact.nl
Mia van Luttervelt, tel. 070 3500019
mvanlutt@planet.nl

Redactieadres

d'Aumeriestraat 49
2586 XM Den Haag

Abonnementen en advertenties

Van der Veer Media
Tel. 035 5254558
Fax 035 5254652
vanderveer.media@hetnet.nl
Mob. 06 53610773

Uitgever

Wim van der Veer,
Blaricum

Prijs

Euro 27,50 per jrg. voor 4 nrs.

Kopijsluiting

31 juli 2006

Kopij

Haptonomisch Contact verschijnt vier keer per jaar. Aan haptonomie gerelateerde artikelen, meningen, praktijkervaringen, informatie en nieuws kunt u sturen naar het redactieadres; indien mogelijk graag per e-mail. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit tijdschrift berust bij de redactie. Zij behoudt zich het recht voor om in overleg met betrokkene kopij in te korten of niet te plaatsen. De auteur blijft eindverantwoordelijk voor de inhoud van zijn/haar geschrift.

Losse nummers verkrijgbaar na overmaking van € 9 op bankrekeningnr. 97.13.66.497 t.n.v. Van der Veer Media, Blaricum. (Studenten)kortingen zijn onder bepaalde voorwaarden mogelijk.

© Alle rechten voorbehouden. Overname van artikelen alleen na schriftelijke toestemming. Bij plaatsing na toestemming van de redactie dient Haptonomisch Contact te allen tijde als bron vermeld te worden.

Webdesign en onderhoud

webmaster@haptonomischcontact.nl

Haptonomy Based Practice (HBP) Mia van Luttervelt

Onlangs hebben Wim Laumans en ik, mede als redactie, deelgenomen aan een oriënterend gesprek over de ontwikkeling van nieuw wetenschappelijk onderzoek naar het praktisch haptonomisch handelen, praktijkwetenschap dus (zie: Van Strien, *Praktijk als wetenschap*). Voor nieuw praktijkonderzoek zijn wij dank verschuldigd aan o.a. Gerrit Glas en later Wim Hulleger die filosofisch vooronderzoek verrichtten in de geneeskunde, c.q. fysiotherapie. In mijn eigen onderzoek ben ik hen gevolgd in de verdeling van het onderzoeksveld in vier niveaus: *het alledaagse niveau, het klinische niveau, het vakwetenschappelijke niveau en het vakfilosofische niveau*. Aanknopingspunten voor praktijkwetenschap van de haptonomie – het klinische niveau - zijn te vinden in mijn *Bevestigend aanraken – een filosofisch onderzoek van de haptonomie* (EUR 1997). Daarin wordt o.a. aanbevolen om bij de haptonomische (na)scholing van hulpverleners aandacht te geven aan verslaglegging en beschrijving van haptonomische fenomenen en ervaringen.

“Daar zijn een aantal redenen voor:

- 1. In een overwegend talige cultuur dienen haptonomisch werkenden goed te kunnen omgaan met de spanning tussen contact maken, aanraken en verwoorden.*
- 2. In de huidige gezondheidszorg wordt in toenemende mate om heldere verslaglegging gevraagd.*
- 3. Zuiver verwoorden vereist een precieze (talige) waarneming.*
- 4. Het opbouwen van een goede 'body of literature' is voor de verdere ontwikkeling van de haptonomie van groot belang...*

De basis voor vaardigheid in (...) beschrijving (...) dient gelegd te worden in de opleidingen. Het tijdschrift Haptonomisch Contact is daarbij beschikbaar als forum voor allen die in (de ontwikkeling van) de haptonomie geïnteresseerd zijn.”

Ook voor bibliothecarissen van opleidingen en VVH is hier een taak weggelegd: het inventariseren van wat er zoal bestaat aan publicabele literatuur betreffende haptonomie, w.o. scripties van

studenten. Het meeste zal in het Nederlands en Frans zijn. "Het is een tijd van verzoening, bruggen bouwen en elkaar erkenning geven", schreef een docente haptonomie mij onlangs. Her en der proberen mensen tot samenwerking te komen: haptotherapeuten, wetenschappers en haptonomische werkenden vanuit een eigen beroep, in een zoektocht naar *Haptonomy Based Practice (HBP)* om in het huidige Engelstalige zorgjargon te spreken. Dit is noodzakelijk, omdat in de gezondheidszorg de huidige, opgedrongen regelgeving en Evidence Based Practice door velen als een knellend en verkillend keurslijf ervaren wordt, dat tekort doet aan onze medemenselijkheid en ethische verantwoordelijkheid. Om de haptonomie werkelijk de plaats te geven in de gezondheidszorg die het vanuit nood-zaak verdient, is het nodig dat sommige beroepsbeoefenaren praktisch werkzame *gildewerkers* blijven en dat anderen *professional masters* worden die vanuit de andere niveaus zorgen voor voldoende onderzoek en een goede *body of literature*, zodat wij samen met de voortrekkers (*peer group*) in de haptonomie, opleidingen en universiteiten een kenniscentrum haptonomie kunnen vormen, dat kan leiden tot *Haptonomy Evidence Based Practice (HEBP)*. Een populair boek over verandermanagement is *Dromen, durven, doen* van Ben Tiggelaar.

"*I have a dream*", spraken velen vóór ons..., sommigen durfden..., enkelingen gingen hun eigen weg en kregen iets voor elkaar...en bundelden vervolgens weer hun krachten...

Persbericht

Symposium Haptonomie Nederland 2006

Nadat ruim 200 collega's een voorinschrijvingsformulier hebben opgestuurd, is eind maart 2006 bekend geworden dat het Symposium Haptonomie Nederland in 2006, definitief doorgaat en zal plaatsvinden op vrijdag 20 oktober a.s. in de Jaarbeurs te Utrecht. Frans VELDMAN en AnneMarie van POLEN zullen aanwezig zijn, tesamen met vier stafleden van het Centre International de Recherche et de Developpement de l'Haptonomie (C.I.R.D.H.). Een idee is zo geboren, maar een volledig programma uitwerken is een proces van rijping en dat kost tijd. Op dit moment is men nog druk doende met de inhoudelijke voorbereiding. Zodra het programma en de kosten bekend zijn, worden degenen die een voorinschrijvingsformulier hebben opgestuurd als eersten hierover ingelicht en in de gelegenheid gesteld om zich definitief aan te melden. Vervolgens zal, met een verzoek tot verdere verspreiding onder de leden, op landelijk niveau o.a. een mailing worden gestuurd aan: Stichting Haptonomisch Contact, de Vereniging Van Haptotherapeuten VVH en de Vereniging Haptonomische Zwangerschapsbegeleiders VHQB. Het voorinschrijvingsformulier is te vinden op www.haptonomischcontact.nl bij 'activiteiten'.

Onderhuids en bovenhuids - Empathie voor haptonomisch geschoolden

Joachim Duyndam

Er is een duidelijke verwantschap tussen haptonomie en empathie. Haptonomie is, vanuit een empathie-perspectief gezien, zoiets als empathie-met-de-handen. Zoals empathie haptonomie-met-je-gevoelsprietten genoemd zou kunnen worden. Beide hebben een ondersteunende, bevestigende werking. Beide zijn behalve heilzaam ook riskant. En bij beide is het zaak om in het contact met de ander, de cliënt, bij je eigen gevoel te blijven. In de haptonomische praktijk zullen beide vaak samengaan.

In deze bijdrage zal ik mij, als niet-haptonoom, concentreren op empathie. Ik zal de hoofdlijnen van een theorie presenteren die zowel de ondersteunende werking van empathie inzichtelijk maakt als de gevaarlijke kanten ervan laat zien. De haptonomische lezer zal ik voldoende aanknopingspunten bieden om verbanden met de haptonomie te leggen.

1 De ondersteunende werking van empathie

Onder empathie versta ik hier het zich gevoelsmatig inleven in de emoties van anderen. Ook al wordt de term dikwijls veel breder gebruikt, en verwijst men ermee soms naar een bepaalde houding (geduld, openheid) of gedrag (luisteren), wil ik in dit artikel focussen op de emotionele kanten ervan. Zo opgevat is empathie het emotioneel ‘weten’ wat een ander voelt, of – sterker uitgedrukt – het emotioneel aanwezig zijn in de gevoelens van een ander. De betekenis van deze formuleringen kan worden verhelderd vanuit theorieën over emoties. Theorieën dus, die antwoorden geven op vragen als: wat is eigenlijk een emotie; hoe en in hoeverre *ken* ik mijn eigen emoties, en die van anderen; wat gebeurt er wanneer ik mij in iemand inleef, en wanneer iemand zich in mij inleeft?

Mijn positie in het veld van emotietheorieën kan als volgt worden samengevat (Duyndam 1997). Ik probeer een brug te slaan tussen enerzijds de cognitivistische emotietheorieën zoals die tegenwoordig algemeen gangbaar zijn, zowel in de filosofie als in de psychologie, en anderzijds de thans veelal als verouderd beschouwde negentiende-eeuwse theorie van William James. Terwijl de cognitivistische theorieën emoties opvatten als – het woord zegt het al – cognitieve, informatieverschaffende, communicatieve handelingen, en zij dus vooral aandacht hebben voor de uitwendige, zichtbare en bespreekbare kant van emoties, benadrukt James het aspect van zelfgewaarwording dat emoties kenmerkt. Met dit (‘innerlijk’ genoemde) zelfgewaarwordingsaspect wordt bedoeld dat ik in een emotie altijd ook mijzelf waarneem. Als ik bang ben, voel ik mijzelf als angstig, als ik boos ben voel ik mij woedend, en ook als ik mij schaam of me juist opgelucht of blij voel, voel ik op een of andere manier mijzelf. Voor de cognitivisten,

daarentegen, is angst vooral een informatieve relatie met de buitenwereld. Het is de informatie dat er gevaar voor mij dreigt. Dit informatieve karakter kenmerkt volgens de cognitivisten elke emotie. Zo geven bijvoorbeeld opluchting en blijdschap mij de informatie dat iets er gunstig voor mij uit ziet.

Omdat mijns inziens beide opvattingen ten dele gelijk hebben, stel ik in mijn 'nieuwe' verbindende theorie voor om beide op te nemen als aspecten binnen één open concept. In dit concept, dat ik aanduid met de op het eerste gezicht wat cryptische formulering *ik voel mij v tot x*, is een emotie een gewaarwording van mijzelf (ik voel mij) in relatie tot een reden of aanleiding (x). De v in de formule *ik voel mij v tot x* staat voor voelen, en *tot x* verwijst naar de cognitieve relatie met de reden of aanleiding voor de emotie. Vrijwel al onze emoties kunnen zo worden begrepen: ik schaam mij (v) over mijn misstap (x); ik voel me opgelucht (v) over die uitslag (x); ik voel mij angstig (v) over het toenemende geweld (x); ik voel me blij (v) als ik jou (x) zie. De formule articuleert zowel het zelfgewaarwordingsaspect van de emotie als de cognitieve, informatieve, communicabele relatie tot de aanleiding die de emotie oproept, ofwel het 'object' van de emotie: diegene of datgene waarop de emotie betrekking heeft. Overigens betekent dit niet, ook al kunnen vrijwel al onze emoties volgens deze formule worden gearticuleerd en begrepen, dat dit de vorm zou zijn waarin emoties worden gecommuniceerd. Integendeel, een communicatieve *uitspraak* van de vorm 'ik voel mij v tot x' suggereert een reflexiviteit die emoties nu juist meestal niet hebben. Het typisch emotionele van een emotie is immers dat we er in opgaan. Dit opgaan-in hangt samen met de wijze waarop ik in een emotie mijzelf waarneem. Ik kom daar zo direct op terug.

Empathie en zelfgewaarwording

In verband met empathie is vooral het zelfgewaarwordingsaspect van emoties van belang. Het is namelijk op die kant van iemands emotie dat de empathie van een ander mijns inziens betrekking heeft. En dus niet op de uitwendige bespreekbare x-kant, zoals vaak wordt gedacht. Praten over het object van een emotie is iets anders dan empathie. Sterker: het is er vaak het tegendeel van. Geruststellend bedoelde uitspraken als 'die hond bijt niet' (tegen een kind), 'armoede is relatief' (tegen een bijstandsmoeder) of 'er bestaan nog wel ergere ziektes' (tegen een patiënt) kunnen ware uitspraken zijn over het object van iemands angst, maar ze zijn weinig empathisch. Maar hoe kan empathie dan betrekking hebben op de binnenkant van iemands emotie? Hoe kan mijn empathie iemands zelfgewaarwording bereiken? Deze vragen kunnen worden beantwoord door de aard van de emotionele zelfgewaarwording te verhelderen.

De aard van de gewaarwording van zichzelf in een emotie duid ik aan met de term elementaal, een term die in de verte afkomstig is van Levinas. Er wordt een vorm van waarneming mee bedoeld waarbij het waarnemend 'subject' *opgaat in* het waargenomen 'object'. Ik stipte dat zojuist al aan. Het is een waarneming waarin het 'subject' aan het 'object' staat blootgesteld; een waarneming waarbij het 'subject' door het 'object' wordt omgeven, of opgeslokt. Zoals je aan een storm kunt zijn blootgesteld, of aan de gloed van een vuur. Of omgeven door water tijdens het zwemmen. Vandaar de term elementaal. In deze vorm van waarneming neem ik geen 'dingen' waar, geen objecten op afstand, maar heeft het object het karakter van een element – in de oude zin van het

woord element: vuur, lucht, water, enzovoort. Iets dat mij omgeeft, of waarin ik opga. (Daarom is er eigenlijk geen sprake meer van subject en object in de gebruikelijke zin van het woord – vandaar de aanhalingstekens). Zo is ook de innerlijke- of binnenkant van een emotie – de gewaarwording van het *voelen van zichzelf* als angstig, woedend, opgelucht of blij – elementaal van aard. Terwijl de uitwendige kant van een emotie een relatie met een object is: het beest waar ik bang voor ben, de examenuitslag waarover ik opgelucht ben, enzovoort, is de binnenkant van de emotie een opgaan in mezelf, een blootgesteld zijn aan mijn angstige of opgeluchte zelf.

Met deze elementale zelfgewaarwording, die in mijn opvatting dus de binnenkant van emoties vormt, is iets merkwaardigs aan de hand. Zij verschilt in een belangrijk opzicht van gewone zintuiglijke waarnemingen zoals zien en horen. In klassiek filosofische termen kan men van zintuiglijke waarnemingen zeggen, dat elke actuele gewaarwording van iets als het ware omgeven wordt door een horizon van potentiële gewaarwordingen. Als ik bijvoorbeeld een bed voor mij zie staan, wordt mijn actuele gewaarwording van één kant ervan omgeven door potentiële gewaarwordingen van de andere kanten van het bed (die ik op dat moment niet actueel zie, maar wel zou *kunnen* zien – vandaar de term *potentieel* – als ik om het bed heen zou lopen), alsook van potentiële gewaarwordingen van andere dingen in de nabije omgeving van het bed, waar ik op dat moment niet actueel op gericht ben. Deze actuele en potentiële gewaarwordingen vormen te zamen mijn waarneming van het bed. De potentiële gewaarwordingen vormen een belangrijke bijdrage aan wat ik actueel zie. Zij ondersteunen mijn waarneming in die zin dat ik echt een bed zie, en dat dit geen hallucinatie of luchtspiegeling is. En zij bepalen mede de *betekenis* van wat ik zie. Zo maakt het nogal een verschil voor wat ik zie, of het bed in een slaapkamer staat, in een ziekenhuis, of in de spreekkamer van de psychoanalyticus.

Het potentiële karakter van empathie

In een elementale gewaarwording, zoals de zelfgewaarwording van emoties, lijkt er geen ruimte te zijn voor potentialiteit. Als de waarnemer in het waargenomene opgaat is er geen omgeving, en evenmin is het mogelijk andere kanten aan het waargenomene te onderkennen. Een elementale gewaarwording is zogezegd een gewaarwording van alleen maar actualiteit. Toch zijn elementale waarnemingen niet altijd schimmig en onvast, als luchtspiegelingen of hallucinaties. Ook zijn zij niet altijd betekenisloos. Integendeel, zij zijn meestal min of meer stabiel, en zij hebben wel degelijk betekenis. In mijn theorie is bij emoties de stabiliteit- en betekenisgevende potentialiteit afkomstig van anderen. Anderen die met mij meevoelen, die zich gevoelsmatig in mij inleven. Empathische anderen voegen potentiële gewaarwordingen toe aan mijn actuele elementale zelfgewaarwordingen, waardoor deze stabiliteit en betekenis krijgen. Anderen zijn in dit opzicht even onvermijdelijk als onmisbaar. De ondersteunende werking van empathie, die de meesten van ons waarschijnlijk uit ervaring kennen, is in mijn opvatting dus verklaarbaar uit het potentiële karakter ervan.

Hiermee kan tevens een hardnekkig misverstand omtrent empathie uit de weg worden geruimd. Het misverstand namelijk dat empathisch medeleven iemand die lijdt helemaal niet helpt, sterker nog, dat het daardoor alleen maar erger wordt. Zo wijst Nietzsche – de meest prominente criticus

op dit punt – empathie in de door hem verguisde vorm van medelijden af, omdat dit het lijden zou verdubbelen: niet alleen het slachtoffer lijdt, maar ook degene die medelijden met hem heeft lijdt op zijn beurt aan diens lijden (Nietzsche 1979). Nietzsche en zijn volgelingen zouden gelijk hebben, als degene die zich empathisch inleeft in iemand, actueel hetzelfde zou voelen als degene met wie hij empathie heeft. In mijn opvatting daarentegen, heb ik, als ik mij empathisch in iemands emoties inleef, niet *actueel* dezelfde gevoelens als hij, maar *potentieel*. Als de ander actueel verdriet of pijn heeft over bijvoorbeeld een verlies, heb ik in mijn empathie met hem potentieel verdriet. Het is immers niet mijn verlies maar het zijne. Dus voel ik geen actueel verdriet of actuele kwetsing, maar potentieel verdriet of kwetsbaarheid. Dit potentieel karakter van empathie, een theoretische conclusie uit onze gedachtegang, kan praktisch worden verklaard vanuit het herkende besef: ‘dit kan mij ook overkomen’. Dit gevoel van kwetsbaarheid, van dit-zou-mij-ook-kunnen-overkomen, is eigen aan of onderdeel van de ervaring van empathie. Dat in dit besef soms angst meespeelt, vormt een extra argument voor het potentiële karakter van empathie. Angst kan immers worden begrepen als potentiële pijn. Op een tweede mogelijk misverstand omtrent empathie kom ik in ‘3 terug.

2 Griezelige schijn-empathie

Toch treft Nietzsche met zijn kritiek een belangrijk punt. Er bestaat wel degelijk zoiets als een cumulatieve opeenhoping van emoties – goede en slechte, prettige en nare – die lijkt te worden veroorzaakt door gevoelsmatige inleving van mensen in elkaar. Maar is dat empathie? Een bekend voorbeeld van zo'n opeenhoping is de massale uitbarsting van verdriet na het overlijden van Prinses Diana in 1997. Dat men werd aangestoken door elkaars verdriet is nog zwak uitgedrukt. Er ontstond, mede onder invloed van de media, een collectieve zee van verdriet die vrijwel iedereen in Engeland (en daarbuiten) overspoelde, en waarin men opging. Vrolijker voorbeelden van het gezamenlijk duiken in en overnemen van elkaars emoties zijn de ‘elfstedenkoorts’ en de zogenoemde ‘oranjegekte’ rond het voetballen. Maar er zijn ook kleinschaliger voorbeelden van een dergelijke onderdompeling in elkaars emoties, of dit baden nu vrijwillig gebeurt of onwillekeurig. Wie heeft er niet ooit eens in een gezelschap de slappe lach gehad? Dat vreemde verschijnsel waarin men elkaar ophitst in een collectieve lach die steeds sterker wordt, terwijl de aanleiding vaak allang niet meer duidelijk is. En wie kent niet de ervaring van een gedrukte stemming die, als zij ergens hangt, zich van je meester kan maken? Een minder onschuldige voorbeeld is de paniek die in een bepaalde situatie plotseling kan ontstaan en overslaat op alle aanwezigen. En ook de meest ernstige voorbeelden moeten genoemd worden: de furieuze gezamenlijke haat van de lynchpartij en de hysterie van de nazi-bijeenkomst. Nee, Nietzsche heeft gelijk. Het wordt alleen maar erger als mensen zich in elkaars gevoelens wentelen.

Ik denk echter dat er in deze voorbeelden geen sprake is van empathie, in de bovenbeschreven zin van potentiële gevoelens ten opzichte van de actuele gevoelens van anderen in wie men zich inleeft. Wat namelijk opvalt in de genoemde voorbeelden van gezamenlijk opgaan in elkaars emoties – hoe verschillend deze ook zijn, en hoezeer er over elk van deze voorbeelden nog heel veel meer te zeggen zou zijn – is dat het om *actuele* gevoelens gaat. Men gaat op in het actuele verdriet, de actuele vreugde of de actuele haat die men van anderen overneemt. Niet voor niets

laat wat er hier gebeurt zich uitstekend beschrijven met ‘elementale’ metaforen als duiken, baden, overspoelen, onderdompeling. Er worden in deze situaties wel gevoelens gedeeld, maar in mijn opvatting niet op een empathische manier. Empathie is iets anders dan gezamenlijk baden of opgaan in actuele gevoelens. Empathie is de potentiële eigen gevoelens betrekken op de actuele gevoelens van de ander. Overigens kan dit best in een grootschalige context gebeuren, bijvoorbeeld in een stille tocht, zoals we die de laatste jaren in Nederland kennen. Ook al zullen er in stille tochten of andere grote herdenkingsbijeenkomsten heel wat actuele gevoelens gedeeld worden, lang niet iedereen komt daar om ‘in te haken en mee te huilen’ (Leclaire 1999). Als men bij de eigen potentiële gevoelens blijft is er mijns inziens wel degelijk sprake van empathie.

Dit onderscheid tussen actuele en potentiële gevoelens is van het grootste belang voor een goed begrip van empathie in het algemeen, en in het bijzonder voor empathie in de context van zorg en hulpverlening (zoals haptonomie), waar ik nu de aandacht op wil richten. Ook daar komt het voor dat in het emotioneel betrokken zijn van de hulpverlener op de cliënt, de hulpverlener niet zijn potentiële emoties op de actuele emoties van de cliënt betreft, maar dat hij actueel dezelfde emoties heeft als de cliënt. Dit doet zich bijvoorbeeld voor als de hulpverlener zichzelf als het ware verliest in de emoties van de cliënt. Als hij ‘te betrokken’ is, ‘te weinig afstand bewaart’ of ‘de grens tussen zichzelf en de ander niet respecteert’, zoals in kringen van hulpverleners terecht wordt gewaarschuwd. Hij raakt op een of andere manier overspoeld of ondergedompeld in de emoties van de cliënt, waarbij het nog de vraag is in hoeverre de hulpverlener in dergelijke situaties zelf actief een duik neemt in de emoties van de cliënt, of dat deze hem overkomen. Ook haptonomie gaat de mist in als de haptonoom of haptotherapeut de grens tussen potentieel en actueel overschrijdt, en zich verliest in de gevoelens en gewaarwordingen van de cliënt.

Ik gebruik ook hier met opzet ‘elementale’ metaforen (overspoelen, baden, duiken, onderdompeling) om aan te geven dat de hulpverlener zich in actuele gewaarwordingen bevindt, op een wijze dat hij daarin opgaat. Terwijl het er bij empathie mijns inziens juist om gaat om *niet* op te gaan in de emoties van de cliënt, maar om de cliënt te benaderen vanuit de *eigen* potentiële gevoelens en gewaarwordingen. Alvorens dit punt verder uit te werken, wil ik het eerst illustreren aan de hand van een voorbeeld uit eigen ervaring, een voorbeeld van hoe het niet moet, tamelijk onschuldig voor zover het mijn persoonlijke ervaring als getroffenere betreft, maar in zijn volle algemene omvang ronduit griezelig.

Een voorbeeld

Toen ik een paar jaar geleden in heftige relatieproblemen verwickeld was, raakte ik op een avond in gesprek met een kennis, een oude schoolvriendin van vroeger, die mij helemaal scheen te begrijpen – iets waar ik op dat moment een enorme behoefte aan had. Alle verwarring en emotionele verscheurdheid waaraan ik de laatste tijd was blootgesteld leek zij perfect aan te voelen en te begrijpen. Sterker: zij was zichtbaar geraakt door mijn verhaal, ik zag haar lijden aan mijn verscheurdheid. Haar schijnbaar empathisch medeleven gaf mij eerst een geweldig bevredigend gevoel van erkenning en gezien worden. Maar vervolgens leek ook mijn intense gevoel van bevrediging op haar over te gaan, zo meende ik althans in haar ogen te zien. Op dat moment werd ik overvallen

door een vreemde aarzeling: moet ik nu me heel gelukkig voelen over deze gedeelde gevoelens en erkenning, of klopt er iets niet? Even later volgde de desillusie, toen zij over mijn situatie en mijn emoties, inclusief het gevoel van erkenning, sprak alsof het de hare waren. Ik had het gevoel dat zij er met iets van mij vandoor was gegaan, en ik bleef een beetje leeg en ontredderd achter.

Ik zou aan deze ervaring niet zoveel betekenis gehecht hebben, als ik deze kennis een paar maanden later niet opnieuw ontmoet had, en bij die gelegenheid hoorde dat zij in de hulpverlening werkzaam was. In het kader van een zorginstelling voerde zij regelmatig individuele gesprekken met cliënten. Op mijn vraag wat voor haar het aantrekkelijke en bevredigende in dit werk was antwoordde zij direct dat dit de emotionele kant van haar werk was. Zij vond het heerlijk om zich in mensen in te leven in hun emoties. Als het gesprek met een cliënt naar haar bevinding te vlak bleef, te weinig emotioneel, kon zij door het gesprek te sturen bij de cliënt bepaalde emoties oproepen. En dat deed zij dan ook graag. Zo bleek zij zelfs bepaalde ‘methodes’, althans in mijn interpretatie, te hanteren om cliënten aan het huilen te krijgen. Waarom deed zij dat? Ondanks een spontane weerzin tegen wat zij mij vertelde – ik had sterk het gevoel dat zij haar cliënten misbruikte – begon ik mij, waarschijnlijk mede door mijn eigen ervaring met haar, voor haar gedrag te interesseren. Ik kreeg het vermoeden van een bepaald patroon in haar emotionele omgang met cliënten, zoiets al een té empathische, overmatige of grenzenloze vorm van inleving. Behalve iemand aan het huilen maken bleek zij ook mensen te kunnen opjagen tot een geweldig opgewekte stemming. Om hen een beetje vrolijkheid te geven in hun tamelijk uitzichtloos bestaan, zei zij aanvankelijk op mijn vragen naar wat haar hierin bewoog. Maar jij zelf dan? – was de inzet van mijn verdere vragen. Waar kwam haar sterke behoefte aan meeleven met de emoties van anderen vandaan? Het antwoord kwam een paar weken later, toen zij me vertelde hoe ze bij een cliënt woede en verontwaardiging had opgewekt. Niet dat zij iets had gedaan dat de cliënt kwaad op haar had gemaakt. De woede van de cliënt was helemaal niet op haar gericht, maar op bepaalde toestanden in de buurt waar hij woonde. Mijn kennis, die van deze toestanden wist, had heel geraffineerd het gesprek op deze gebeurtenissen gebracht, en had hem wat zogenaamd nieuwe informatie daarover gegeven, wat heel veel oude boosheid en verontwaardiging bij hem naar boven had gebracht. Deze diepe en intense emoties van de man, die tijdens hun gesprek geruime tijd duurden, hadden haar op een vreemde manier bevredigd. Bijna opgelucht, zei ze.

Het voert te ver om te speculeren over de psychologische achtergronden van het gedrag van mijn kennis. Elders heb ik daar uitvoeriger over geschreven, tegen de achtergrond van psychoanalytische literatuur (Duyndam 1999). Voor de gedachtegang hier volstaat het om op te merken dat zij op een of andere manier de *behoefte* heeft zich te laven aan de emoties van anderen. Zij heeft de emoties van anderen nodig om zelf ten volle gevoelens te kunnen ervaren. En dat wil in termen van ‘1 dus zeggen: om zichzelf te kunnen voelen. Het laat zich raden dat het hier om een sterke behoefte gaat. Het laat zich tevens raden dat hulpverleningssituaties bij uitstek de gelegenheid bieden dergelijke behoeften te bevredigen. En het laat zich tenslotte niet eens raden, maar zeker weten dat dergelijke behoeften van de hulpverlener rampzalig kunnen zijn voor cliënten. Als cliënt krijg je te maken een schijnbaar empathisch inlevende hulpverlener, die er uiteindelijk echter met jouw gevoelens vandoor gaat. Zo iemand jaagt je de stuipen op het lijf. Dat gebeurde mij althans,

niet eens zozeer door mijn eigen (nogal bescheiden) ervaring met haar, als wel door het beeld dat ik in de loop van ons contact heb gekregen van haar gedrag ten opzichte van cliënten.

3 Goede empathie en verbeelding

Met deze voorbeelden wil ik onderstrepen dat empathie, wil zij zich niet verliezen in de actuele gevoelens van de ander, zij stevig verankerd moet zijn in de eigen potentiële gevoelens. Inleving in emoties van een ander geschiedt, als het goed is, vanuit de eigen potentiële emoties. In deze laatste paragraaf wil ik proberen deze misschien enigszins abstract klinkende stelling wat concreter te articuleren. Ik wil dat doen door het opruimen van een tweede misverstand omtrent empathie. Na het in de vorige paragraaf besproken misverstand van de opeenhopende verergering die empathie teweeg zou brengen, doel ik hier op het misverstand dat empathie iemand in zijn emoties gelijk zou geven. Dus dat de empathische ondersteuning van iemand die verdrietig, ontredderd, verontwaardigd, jaloers, of juist opgetogen of opgewonden blij is, zou impliceren dat dit verdriet, deze verontwaardiging, deze blijdschap, enzovoort, terecht zouden zijn, of dat de empathicus dat althans zou menen. Het misverstand dus dat empathie kritiekloze ondersteuning zou inhouden.

In mijn opvatting is dit niet het geval. Empathie is, in termen van de in '1 genoemde theorie, niet gericht op de bespreekbare en bediscussieerbare x-kant van de emotie, de kant waarin iemand gelijk of ongelijk zou kunnen hebben, maar op de zelfgewaarwordelijke v-kant. Omdat deze zelfgewaarwording elementaal van aard is en we er in opgaan, heeft zij een zekere absoluteheid. Iemand die achterdochtig of jaloers is weet *zeker* dat hij bedrogen wordt; voor wie boos is, is wat er gebeurd is absoluut erg; en de blindheid van de verliefde is spreekwoordelijk. Empathie geeft dergelijke emoties geen gelijk. De ondersteuning die empathie biedt, bestaat uit de erkenning van iemands zelfgewaarwording als zodanig, zonder welke deze aan de binnenkant en eenzaam zou blijven, en dankzij welke deze juist opengebroken wordt. Waardoor ze om zo te zeggen cultureel wordt, een kader krijgt, een plaats, een betekenis.

Hoe doet iemand met empathie dat? Ik ga er van uit dat, wanneer hij zich in iemand inleeft, er zich bij hem enige vorm van herkenning voordoet. Dat de emoties van de cliënt – om in de context van de hulpverlening te blijven – hem niet volstrekt vreemd zijn, maar dat hij deze kent uit eigen ervaring, uit eigen ondervinding of uit ervaringen met andere cliënten, uit verhalen van anderen, uit vakliteratuur, uit verbeeldingen in film of romans, of anderszins. Deze herkenning door de hulpverlener van de emoties van de cliënt betekent, dat de hulpverlener de emoties van de cliënt tegemoet treedt vanuit zijn eigen herinnering – de herinnering aan wat hij zelf heeft meegemaakt of van wat hij gehoord, gelezen, gezien en verwerkt heeft (herinnering dus in een hele ruime omvattende zin van het woord). Voor zover de herinnering vervlochten is met emoties, zijn dit potentiële emoties. Deze emoties zijn waarschijnlijk ooit actueel geweest. Toen de ervaring die nu herinnerd wordt zich voordeed, ging zij gepaard met actuele emoties die betrekking hadden op de toen actuele situatie. Met het verglijden van de tijd en van de situaties van toen, zijn zij niet meer actueel maar potentieel geworden. In die potentiële hoedanigheid vormen zij precies het kader voor nieuwe ervaringen die zich voordoen, bijvoorbeeld een verwachtingspatroon waarbinnen nieuwe ervaringen worden geïnterpreteerd. Maar dit veronderstelt wel dat deze herinneringen *verwerkt* zijn, zoals we dat tegenwoordig noemen. Als een

hulpverlener zelf met onverwerkte emoties zit, bijvoorbeeld emoties in verband met een traumatische ervaring, dan is de kans aanwezig dat soortgelijke ervaringen en emoties van de cliënt bij hem de onverwerkte emoties weer actueel zullen oproepen, met alle griezelige gevaren van dien ('2). Wil de hulpverlener in staat zijn tot goede empathie, dan moeten zijn eigen emoties potentieel geworden zijn. Wat in het gewone spraakgebruik het *verwerken* van emoties heet, is het mijn opvatting dus het potentieel worden ervan.

De emoties van de cliënt worden bij goede empathie dus in het licht van deze 'gepotentialiseerde' herinneringen benaderd en geïnterpreteerd. Net als alles wat we waarnemen, worden ook emoties immers geïnterpreteerd; interpretatie is niet per se een louter intellectuele activiteit. En als de hulpverlener die zich empathisch in de emoties van de cliënt inleeft, deze emoties vanuit zijn eigen potentiële emoties interpreteert, betekent dat, dat hij de emoties van de cliënt – onvermijdelijk – reconstrueert. En reconstrueren is iets heel anders dan het kritiekloos gelijk geven van de cliënt, ons tweede misverstand. Het mag misschien wat vreemd klinken, empathie als reconstructie, maar het is daardoor dat de emoties van de cliënt, zoals ik zei, opengebroken worden, betekenis krijgen, cultureel worden.

Narratief

Om dit laatste te kunnen verduidelijken, kan de hier bedoelde reconstructie – de interpretatie van de emoties van de cliënt in het licht van de gepotentialiseerde herinneringen van de empathische hulpverlener – mijns inziens het beste opgevat worden als narratief proces. Als iets verhalends dus. De empathische hulpverlener schrijft of herschrijft het verhaal waarvoor de cliënt het materiaal aandraagt. In narratieve theorieën (zoals Eco 1995, Polkinghorne 1988, Cupitt 1991, Ricoeur 1983) wordt doorgaans onderscheid gemaakt tussen – onder anderen – de auteur, de verteller, de personages en de lezer of toehoorder van een verhaal. Vanuit deze theorieën zou de hulpverlener als auteur en de cliënt als verteller, en meestal ook de hoofdpersoon van het gezamenlijk te reconstrueren verhaal kunnen worden aangemerkt (Hoffman 1986, Newton 1995). Dat de cliënt als verteller en meestal ook als hoofdpersoon optreedt, lijkt vanzelfsprekend. Maar waarom zou de hulpverlener de auteur van het verhaal zijn, en niet de cliënt? Of desnoods beiden als co-auteurs? Dat heeft in mijn opvatting weer te maken met het verschil tussen actueel en potentieel, en met de rolverdeling tussen hulpverlener en cliënt. In hulpverleningsrelaties gaat het om de actuele emoties van de cliënt en de potentiële van de hulpverlener. De empathische hulp van de hulpverlener bestaat in het – vanuit zijn eigen potentiële emoties – openen, kaderen, verbinden, betekenis toevoegen met betrekking tot de actuele emoties van de cliënt. De potentialiteit die de hulpverlener inbrengt, bestaat concreet in de verbeeldingskracht waarmee hij zich in de actuele emoties van de cliënt inleeft. Juist deze verbeelding met al z'n potentialiteit kan de binnenkant van de emoties van de cliënt openbreken, kan er betekenis aan toevoegen, kan ze verbinden met andere (al dan niet eigen) ervaringen, kan ze een kader geven, kan ze cultureel maken. En omdat de verbeelding niet in het hoofd van de hulpverlener blijft maar met de cliënt gecommuniceerd wordt, op zodanige wijze dat deze verteller en hoofdpersoon blijft, daarom is de hulpverlener in narratieve termen te vergelijken met een auteur. Een empathische hulpverlener moet goed kunnen schrijven.

Maar er bestaan helaas ook slechte schrijvers, net zoals er slechte hulpverleners zijn. Zo kan

in deze narratieve termen ook de in '2 besproken griezelige schijn-empathie begrepen worden, de situatie dat de hulpverlener opgaat in en zich verliest in de actuele emoties van de cliënt. Met een enorme veelheid aan metaforen kan beschreven worden wat de schrijver-hulpverlener doet die in de actuele emoties van zijn cliënt-personage duikt: hij zwelgt in deze emoties, hij bezet ze, hij manipuleert deze ten eigen bate, hij gaat ermee aan de haal, hij koloniseert ze in zijn eigen culturele kader, massief blokkeert hij de stroom, hij graait in het gemoed van de cliënt, en hij verstikt zo diens zelfge waarwording (o.a. Gelauff 1995). De taal van het slechte is rijk, maar van de slechte schrijver is de taal armoedig. Hij bevat weinig potentieels. Daarom: een empathische hulpverlener moet zich potentieel kunnen maken, moet een goed schrijver zijn, opdat zijn personages kunnen leven.

Joachim Duyndam is als universitair hoofddocent verbonden aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Op www.duyndam.net staat een overzicht van zijn werkzaamheden en recente publicaties.

Literatuur

- Ben-Ze'ev, A. (2000), *The Subtlety of Emotions*. Cambridge Ma: MIT Press.
- Bohart, A.C. en L.S. Greenberg (eds.), (1997), *Empathy Reconsidered. New Directions in Psychotherapy*. Washington DC: American Psychological Association.
- Cupitt, D. (1991), *What is a story?* London: SCM Press.
- Dantzig van, A. (1990), *Psychotherapie - een vak apart. Opstellen over mogelijkheden en grenzen van psychotherapie*. Meppel: Boom.
- Duyndam, J. (1997), *Denken, passie en compassie*. Kampen: Kok Agora.
- Duyndam, J. (1999), *De plaoen in de hulpverlening. Over de grenzen van emotionele betrokkenheid*. *Sociale Interventie* 8, pp 2-10.
- Duyndam, J. (2001), *De stuipen op het lijf. Over goede en griezelige empathie*. In: *Tijdschrift voor Humanistiek* nr 5, pp 16-23.
- Eisenberg, N. en J. Strayer (eds.), (1987), *Empathy and its development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco, U. (1995), *Six walks in the fictional woods*. Cambridge Ma. [e.a.]: Harvard University Press.
- Gelauff, M. (1995), *Op basis van betrokkenheid*. Utrecht: SWP.
- Hoffman, M.L. (2000), *Empathy and Moral Development. Implications for Caring and Justice*. Cambridge [e.a.]: Cambridge University Press.
- Koehn, D. (1998), *Rethinking Feminist Ethics. Care, Trust and Empathy*. London: Routledge.
- Leclair, A. (1999), *Inhaken en meehuilen*. In *HP/De Tijd* 4 (29/01/99), pp 34-37.
- Margulies, A. (1989), *The Empathic Imagination*. New York [e.a.]: Norton.
- Morrison, K.F. (1988), *I am you. The Hermeneutics of Empathy in Western Literature, Theology and Art*. Princeton: Princeton University Press.
- Newton, A. (1995), *Narrative Ethics*. Cambridge Ma [e.a.]: Harvard University Press
- Nietzsche, F. (1979), *Werke*. Ed. Karl Schlechta. Frankfurt/M: Ullstein. In het bijzonder: *Der Antichrist* ,7, *Jenseits von Gut und Böse* ,222, *Also sprach Zarathustra II*.
- Omdahl, B.L. (1995), *Cognitive appraisal, emotion and empathy*. Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum.
- Polkinghorne, D. (1988), *Narrative Knowing and the Human Sciences*. New York: SUNY.
- Ree van, F. (1997), *Complete psychiatrie, een pleidooi. Natuurwetenschap en empathie in de psychiatrie*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Ricoeur, P. (1983), *Temps et récit I*. Paris: Seuil.
- Strien van, A.P.M. (1999), *Empathie: een kwaliteitsaspect van de psychoanalytische praktijk? Een exploratief onderzoek van een concept*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Talma, D. (2003), *Vrouwenmantel*. Amsterdam: Fagel.
- Veldman, F. (2004), *Heel de mens*. In: *Haptonomisch Contact* 15, p. 7-15.
- Veldman, F. (2004), *Leven, zin, inhoud en betekenis*. In *Haptonomisch Contact. Speciale uitgave*.

Opening academiejaar:
donderdag 28 september 2006
met Joachim Duyndam, filosoof.

academie

VOOR
haptonomie

Opleidingen

Opleiding in de haptonomie

Opleiding in de haptotherapie - voor gz-psychologen is deze opleiding aangepast

Opleiding haptonomische zwangerschapsbegeleiding

Leergang haptonomie en communicatie

Opleiding haptonomie in verzorgende handen

Leergroep persoonlijke ontwikkeling

Het programma deskundigheidsbevordering en nascholingen is gereed! Hieronder volgt een overzicht van ons aanbod in 2006-2007. Voor uitgebreide informatie en aanmelding kunt u kijken op www.haptonomie.nl

Deskundigheidsbevordering

Grenzen onderzoeken – grenzen verleggen?	Weekend: 29, 30 september en 1 oktober 2006
Een rugzak met haptische oefeningen	2 november 2006
Kracht en vitaliteit	16 november 2006
Essenties van de haptonomie	14, 15 februari, 11, 12 april, 16 mei en 7 juni 2007
Waarnemen en weergeven	28 februari 2007
Het vieren van je vrouw zijn	6 en 7 juni 2007

Nascholing voor haptotherapeuten of haptonomische zwangerschapsbegeleiding

Leven met pijn	4 en 5 oktober 2006
Vakkundig publiceren	4 oktober, 8 november, 6 december, 31 januari, 28 februari, 28 maart, 25 april en 23 mei 2007 (middagen)
En wat als het kindje andersom ligt	13 en 14 november 2006
Eendaagse scholing ethiek	17 november 2006
Intake, behandelplan en dossier	15 januari en 12 februari 2007
Schone ruimte	5 en 6 februari 2007
Angst	4 en 5 april 2007
Leren werken met intervisie	23 april 2007
Doorgaande groep	18 oktober, 6 december 2006, 14 februari en 25 april 2007
Specialisatie Kinderhaptotherapie	14 daagse specialisatie, start 16 oktober 2006
Het drieluik, basispresentie en belasting	Speciaal voor ITH studenten, zesdaagse introductie van een specifieke werkwijze. Start 27 november 2006.

Informatie: www.haptonomie.nl. U kunt natuurlijk ook even bellen: 0343-515178

Autonomie en Zelfbesef

Frans Veldman

De mens wordt, eenmaal via zijn geboorte *op* de wereld geplaatst, geconfronteerd met een leefwereld, waarin hij moet trachten zijn *eigen* plaats te veroveren en zijn *eigen* weg te vinden. Een leefwereld waaraan hij in zekere zin is overgeleverd en die wordt gekarakteriseerd door de ter plaatse van zijn geboorte heersende ethnolinguïstische samenleving, *in casu*: de regionale ethno-topografische cultuur waaraan hij op een determinerende wijze gedwongen wordt zich te onderwerpen en in te leven. Plaats, tijd, invloed en betekenis van de aldus geldende leefomstandigheden, met de daarin heersende culturele waarden en normen, blijken vanaf het begin van zijn zelfontplooiing van overwegend belang te zijn.

De wijze van ontvangst aan dat begin van zijn intrede binnen deze leefwereld, waaraan hij zich vooreerst dient aan te passen en waarin hij in eerste instantie volledig *afhankelijk* is van zijn ouders die hem – al of niet beoogd en gewenst – geschapen hebben, is, naar de haptonomie aantoont, reeds van een alleszins bepalende invloed op heel zijn toekomstige leven.

De allereerste levensdagen – het eerste levensjaar en de daarop direct aansluitende *ontwikkelingsjaren* – zijn in alle opzichten van *determinerend* belang voor de autonome *Zelfwording* en *Zelfontplooiing*.

Zolang de mens als kind nog in de moederschoot – de “baar”-moeder – vertoefde was hij vooralsnog, in de meest letterlijke zin, aan zijn moeder, via de navelstreng en de placenta, *vastgehecht*.

Tijdens dit verblijf in deze beschermende en *afhankelijke* gebondenheid – *quasi-symbiose* – binnen de moederschoot, leert het kind al vrij snel na zijn conceptie in een gefaseerde ontwikkelingsgang de hem direct omringende “omgevingswereld” te ontdekken via een groot aantal “verkennende” anticipatief- en retrocipatief-waarnemende, vooralsnog niet bewuste, “instinctief” geleide, in aanleg gegeven, *sensueel-perceptieve* ervaringen – die hem via reactieve bewegingen reeds op weg helpen – binnen het kader van de eigen genetisch bepaalde, typologische en constitutionele aanleg – *zichzelf* te ontdekken.

De haptonomische pre- en postnatale ouders-kindbegeleiding richt zich zeer specifiek en nadrukkelijk op de bevordering van deze *essentiële* en *fundamentele* ontwikkelingsgang.

De hedendaagse driedimensionale echografie bevestigt op een overtuigende wijze de hoedanigheden van deze, *niet-bewuste* dan wel min of meer *prebewuste* vitale zelfontplooiing.

De daaraan inherente eerste *motorische* – en in zekere mate natuurgebonden – ook reeds *psychomotorische* existentieel-vitale verkenningen en ontdekkingen zijn, reeds in dit beginstadium van zelfstandig leven, van zeer grote betekenis en expliciet van belang voor de ontplooiing van de genetisch in aanleg gegeven intelligentie en de daaraan inherente begaafdheden welke daar primordiaal van afhankelijk zijn.

Alhoewel dit neurowetenschappelijk en haptonomisch al in meerder opzicht is aangetoond, blijkt in onze huidige rationalistisch-culturele leefwereld, het gedrag van zwangere vrouwen dusdanig – binnen

het kader van de daaraan inherente levensvoorwaarden en levenswijzen – te zijn geconditioneerd, dat de biologische en genetisch bepaalde voorbewuste moederlijke aanleg – *het vrouwelijk van natuur eigene* – veelvoudig is teloor gegaan.

Dat heeft in de voorafgaande eeuw onder meer geleid tot een overwegend rationalistisch-technische en objectiverende benadering binnen de perinatale medische, pedagogische en psychologische zorg.

De haptonomische pre-, post- en perinatale *ouders-kind-begeleiding* toont op een overtuigende wijze aan, dat een, alleszins aan de natuurlijke moederlijke “instincten” appellerende, expliciet doelgerichte affectief-bevestigende begeleiding van bepalend belang is voor een intelligente ontwikkeling van het kind en het bij hem doen ontstaan van een “*staat van innerlijke zekerheid*” welke zijn *libido vitalis* aanspoort tot de rijping naar *levensmoed* en *levenslust* (ondernemingslust – durven en kunnen leven naar zijn eigen aard: het ontplooiën zijn gaven, talenten en individualiteit, naar aanleg en vermogen).

De mens, eenmaal ongevraagd, op de wereld geplaatst, heeft daardoor een onbetwistbaar *recht* – naar gelang van zijn rijping naar een volwaardig *persoon*-zijn (in de haptonomische betekenis¹) – op *zelfbeschikking*.

Desalniettemin wordt, in onze huidige, door overtrokken regelgeving geconditioneerde en beperkte leefwereld, dit recht in meerdere opzichten aangetast, met zelfs een onmiskenbaar *depersonaliserende* invloed, hetgeen er toe heeft geleid dat er een ernstig verlies aan *onbaatzuchtige naastenliefde* en *empathische* inlevingsmogelijkheden is ontstaan, gepaard gaat met een *individualisme* dat inmiddels steeds meer streeft naar *egocentrisme*.

Kinderen, die in deze, hierdoor gekenmerkte, maatschappelijke leefwereld worden geboren en opgevoed, blijken ernstig te worden belemmerd in hun ontwikkeling naar een *esthetisch* onderscheidingsvermogen en het daaraan verbonden begrip voor – en besef van – *fundamentele waarden* binnen een gedeelde sociale leefwereld.

Binnen deze maatschappelijke verhoudingen, die gepaard gaan met een toenemend egocentrisme, wordt het “*hechtgedrag*” meer en meer gepropageerd, ondanks het feit dat reeds lange tijd is aangetoond, dat deze conditionering binnen ouders-kind en familie-relaties in menig opzicht de ontplooiing en rijping tot een onafhankelijk, zelfstandig – *autonoom* – zelfbewust *individu* (= de lichamelijke, onscheidbare eenheid van een eigen, in aanleg gegeven bestaanswijze) te enen male wordt bedreigd, belemmerd of dusdanig zelfs onmogelijk wordt, dat de *specifiek eigen geaardheid* niet de kans krijgt zich *volledig* te ontplooiën.

Het begrip *hechten* betekent: vastmaken, vasthouden, vastpakken, verbinden, verkleefd worden, *zich* vastzetten aan, *zich* vastklampen aan. Hecht = stevig aaneengevoegd, *onverbrekelijk* met elkaar verbonden.

De kinderen van bepaalde diersoorten – zo onder meer de “mensapen”: chimpansees, orang-oetangs, bonobo’s, etc. – tonen direct na hun geboorte, instinctief binnen de kaders van de overlevingsdrift en het zelfbehoud – de *vis vitalis*² – dit *vastklamp*-gedrag, waardoor zij zichzelf voorbewust (instinctief),

en al dra bewust, in veiligheid stellen en zelfs zonder risico, dat is in alle veiligheid, aan hun moeder “vastgehecht” blijven en daarbij tevens beschikken over een ruimtelijk waarnemen en reageren (“zich gedragen”) – via de haptonomische *circumsensus* – wanneer zij met grote sprongen van boom tot boom springt, waarbij het kind gedwongen is, binnen de kaders van zelfbehoud, *zichzelf* in alle veiligheid **vast** te *klampen* aan zijn moeder.

Een innerlijk “niet-bewust-weten”, dat ten dele voorbewust, binnen het kader van de overlevingsdrift, “inspireert” tot doelgerichte in aanleg gegeven gedragshandelingen binnen de daaraan natuurlijk zich manifesterende levenslust: de “libido-vitalis” welke gepaard gaat aan de *conatieve* vermogens: het natuurlijke strevingsleven, waardoor het levende wezen *in* de wereld onafhankelijk (= zelfstandig) kan en durft door te dringen, gedreven door de “*vis vitalis*” – de natuurlijke levensdrift.

Ook bij andere zoogdieren kan men van nature in aanleg gegeven “instinctieve” “kennis” – het niet-bewuste “weten” –, inherent aan de *overlevingsdrift*, waarnemen zo onder andere – om slechts een voorbeeld te noemen – bij paarden, koeien, en dergelijke die eveneens getuigen van een, in het algemeen “*instinct*” genoemde, kennis uit een phylogenetisch ontstaan innerlijk *niet-bewust weten*.

Wanneer het moederpaard, of de moederkoe haar kind baart en volgt tot het veilig op de grond ligt, kan men waarnemen hoe zij vervolgens het kind schoonlikt en bevrijdt van resterende vliezen e.d., waarna het kind zeer duidelijk direct een zekere *onafhankelijke* eerste aanzet tot zelfwording ontplooit. Het poogt aldus eigenmachtig op zijn vier poten tot staan te komen, wat al heel snel lukt, maakt een paar passen en gaat dan al dra naar zijn moeder, waar het een tepel zoekt om zich te voeden.

Het blijkt aldus te beschikken over een *voorkennis*, die gepaard gaat met sensorische waarnemingen en ruimtelijke oriëntatie, met onbetwijfelde zekerheid omtrent zijn eigen overlevingsmogelijkheden, en die tegelijkertijd blijk geeft van een onmiskenbare *onthechting*: een autonome – geheel zelfstandige – initiatief-ontplooiing. Zo kan men, bij wilde buffelstammen in de vrije natuur waarnemen, dat de al zeer snel na zijn geboorte reeds *zelfstandige* borelingen zich direct na de geboorte aansluiten bij de stamgroep, en met grote snelheid zich met de groep, zijn moeder over grote afstanden kan volgen, met een *absolute zekerheid*, (daarbij haar steeds weer herkenkend en terugvindend).

Er zijn vele analoge waarnemingen van het vrije onthechte soortgebonden dierenleven in de natuur die van een zelfde instinctief-*conatief* levensgedrag getuigen.

Het mensenkind is in menig opzicht van soortgelijke, natuurlijk in aanleg gegeven, disposities *vervreemd*, door een overrationalistische zorg, waaraan het wordt *onderworpen*, en die de moederlijke en kinderlijke voorbewuste “instincten” verdringt. Een karakteristiek voorbeeld daarvan is de test van de “beginstappen” bij de boreling in de eerste dagen van zijn leven buiten de moederschoot, zoals deze door kinderartsen wordt toegepast: het kind wordt onder de oksels beetgepakt en opgericht tot een verticale houding met de voeten op een ondergrond, en toont daarbij een zeer specifiek reactief gedrag – een zich willen bevrijden – dat gepaard gaat met “stap”-bewegingen van de benen, die echter niets met stappen of lopen te maken hebben. Een gedrag dat het slechts zeer korte tijd na de geboorte vertoont en dat zeer snel verdwijnt als het eenmaal onderworpen wordt aan min of meer technisch-manipulatieve verzorgingshandelingen waar het aldra *afhankelijk* van wordt.

ROÈL uw partner in verzekeringen

Haptotherapeuten Verzekeringspakket

Financieel Adviesbureau ROÈL biedt voor haptotherapeuten de mogelijkheid verzekeringen te treffen met aantrekkelijke voordelen in de vorm van:

- collectiviteitskorting -
- uitgebreide specifiek op beroep afgestemde dekking -
- persoonlijke advisering -

PRAKTIJKPAKKET

- Aansprakelijkheid beroep
- Rechtsbijstand beroep
- Extra kosten / bedrijfsschade
- Inventaris

PRIVÉ-PAKKET

- Woonhuis
- Inboedel
- Auto
- Aansprakelijkheid privé
- Rechtsbijstand privé
- Doorlopende reis

INKOMEN EN ZORPPAKKET

- Pensioen
- Arbeidsongeschiktheid
- Ziektekosten
- Ongevallen

Financieel Adviesbureau ROÈL

Antwoordnummer 358
3740 VB BAARN
telefoon 035 54 890 90
Fax 035 54 890 91

In werkelijkheid is, zoals de haptonomische postnatale zorg zeer overtuigend aantoont, er sprake van een, binnen de kaders van het natuurlijk zelfbehoud-streven naar overleving.

Wanneer – hetgeen het geval is binnen de postnatale haptonomische begeleiding – het kind, na de *tweede* onthechting³ in de zin van *losmaking*, via het doorsnijden van de navelstreng, eenmaal door middel van een specifieke handeling van de vader wordt “verlost” (onthecht) van de moeder en daarna door een doelgerichte handeling teruggelegd in de moederbasis, kan men waarnemen dat het kind – geleid door zijn niet-bewust weten (instinct) *zelfstandig* omhoog kruipt naar de moederborst en aldaar *weet* de tepel te vinden en te “nemen”.

Dat omhoog kruipen gaat gepaard met gerichte bewegingen van de benen (die de ten onrechte veronderstelde “*stap*”-bewegingen representeren welke volledig in strijd zijn met de natuurlijk in aanleg gegeven, de moederborst zoekende, *kruipbewegingen*) die in feite via deze apert tegennatuurlijke zinloze “stappen” het kind frustreren.

De haptonomische affectief-bevestigende pre-, peri- en postnatale ouders-kind-begeleiding (die niet is te vergelijken met een zogenaamde *zwangerschapsbegeleiding*) doet in al haar aspecten een gericht appél op de phylogenetisch in aanleg gegeven, essentiële fenomenologisch-vitale eigenschappen – inherent aan de *vis vitalis*, de fundamentele autonome (overlevings-)kracht – vanaf de conceptie tot aan, *tenminste*, de voleinding van het *derde* postnatale levensjaar.

Aldus haptonomisch begeleide kinderen, geven, direct na hun geboorte, blijk van een “*staat van innerlijke zekerheid*”, die de aanzet is tot een reeds zeer spoedig zich ontwikkelende *autonomie* binnen de kaders van zelfbehoud, kennisverwerving en zelfwording.

Daarover valt – binnen de context van de haptonomische affectief-bevestigende mensbenadering – nog zeer veel te vermelden, maar ik acht het binnen dit artikel te ver gaan om daar nader op in te gaan: dat zou een boekdeel vergen.

Uit de haptonomische fenomenologische en empirische waarnemingen en evidenties blijkt dat een beroep op de zogenoemde *postnatale hechting* en het daaraan inherente *hechtgedrag*, een alleszins en in alle opzichten *kwalijke* en *negatieve* invloed heeft op de autonome, onafhankelijke zelfwording en -ontplooiing van de mens: een invloed die zijn hele leven kan bepalen. Meerdere mensen, die door hechting gebonden bleven, hebben zich nimmer tot het volledige vrije en autonome *persoon*-zijn (in haptonomische betekenis) kunnen ontplooiën.

Een frappant voorbeeld daarvan is onder andere het gegeven dat *Anna* de dochter van Siegmund FREUD – “*la fidèle des fidèles*” – haar leven lang celibatair, zonder kind, in afhankelijkheid en gebondenheid aan haar vader heeft volbracht. Er zijn zeer vele van zulke gevallen bekend, die elk *persoonlijk* vrij leven onmogelijk maakten.

Hoe dit ook zij: de haptonomische mensbenadering toont aan dat de *hechting* en het daaraan verbonden “*hechtgedrag*” – een fixatie aan een *esse ex causa* – binnen elke opvoeding onvoorwaardelijk dient te worden vermeden.

Zij stelt: dat een “*esse extra causam*” – een absolute noodzaak is om te kunnen rijpen naar *ipséité*: het volwaardig uitgerijpte en onafhankelijke *Zelfzijn*: de volledige ontplooiing en voltooiing van het individueel eigene.

Esse ex causa: In feite “*nihil fieri potuisse sine causa*” – alles wat geboren wordt, op welke wijze dan ook, binnen het kader van de affectieve vitale fenomenaliteit – heeft noodzakelijkerwijze een *natuurlijke* oorsprong en oorzaak.

De haptonomie toont aan dat het zich verlossen uit de “boeien” van het verleden – de oorsprong – van *fundamenteel* en *essentieel* belang is voor het kunnen ontplooiën van de *eigenheid*, de in aanleg gegeven: *significante constellatie* = individuele geaardheid, aanleg, talenten en begaafdheid. (Het is – binnen deze context – frappant en veelzeggend dat de medische geboortehulp in Nederland “*verlos*”-kunde heet).

Alhoewel er nog veel meer uitgebreid en veelzeggend op deze oorsprong- en afkomst-gebonden fenomenaliteit en de daaraan verbonden zelfontplooiings-problematiek valt te stellen, wil ik het vooreerst hierbij laten.

De haptonomische mensbegeleiding richt zich *haptopedagogisch* op de ontwikkeling en ontplooiing van een “*esse extra causam*” het bestaan (als Zich-zelf-zijn): een bevrijd-zijn, (verlost) van alle oorsprong en oorzaak. De mens heeft een onbetwistbaar recht op *zelfbeschikking*: de *zelfwording* en het onafhankelijke zichzelf-*zijn* die, naar aard en wezen, een zich los = *onafhankelijk* maken van elke vorm van binding, gebondenheid – *hechtgedrag* – behelst: het *esse extra causam*.

Daarentegen is het voor de volledige zelfontplooiing – de rijping naar de *ipséité* – van het allergrootste belang dat de mens tijdens zijn opvoeding leert en ervaart het vermogen te ontwikkelen, vanuit de *eigen* aard en aanleg, *liefdevolle, betrouwbare* – alleszins *vertrouwenswaardige* – *relaties* aan te gaan, *vrij van alle hechting, binding en gebondenheid* en daarbij leert zijn *eigen* levensweg te gaan, zonder dat deze liefdevolle relatie – waarop men kan blijven rekenen – daarbij in het gedrang komt: een “weten van elkaar” binnen een *affectief-bevestigend* kader, zonder ontrouw te worden aan zichzelf, zodat het mogelijk wordt een staat van *innerlijke vrijheid* te ontwikkelen die gekenmerkt wordt door *rechtschapenheid*.

Wanneer men, onder de noemer “haptonomie” het *hechtgedrag* en de *hechting* introduceert en *toepast* weet men eenvoudig niet wat de haptonomie precies inhoudt: in casu de affectief-bevestigende benadering en volledige ontplooiing van het, naar aanleg, typologie, constitutie en aard, gegeven *Zelf*, dat zich weet te openbaren in *vertrouwensvolle en betrouwbare liefde en/of vriendschap* – ook binnen de familie-relaties.

Men dient zich alsdan te onthouden van het begrip “haptonomie” en het, onder die noemer, stellen de haptonomie in practicis uit te oefenen, dan wel over “*hechting en hechtgedrag*” te publiceren, want dat betekent een niet kennen, van het wetenschappelijke begrip “haptonomie”.

Het affectief-bevestigende, *liefdevolle*, opvoedend begeleiden door de ouders van het hun “toevertrouwde” kind, dusdanig dat het zich ontplooien en rijpen kan naar zijn *eigen* – typologische, constitutioneel en ontogenetisch in aanleg gegeven – onafhankelijke *Zijnswijze*, bevrijd van alle binding en gebondenheid, dient het grondbeginsel te zijn van het ouderschap: de *ouderliefde*.

Langs deze weg leert het kind zichzelf te ontdekken en te ontplooien via de ontwikkeling van *Zelfbewustzijn*, *Zelfbeseft* en *Zelfverantwoordelijkheid*: de rijping naar het *persoon-zijn*.

Vanuit hun ouderliefde behoren zowel de moeder als de vader deze ontplooiing en rijping alleszins affectief-bevestigend te volbrengen tot en met het voltooide *socialisatie-proces* van hun kind: het zelfverantwoordelijke autonome zichzelf representeren binnen een sociale leefwereld (*samenleving*).

Het steeds meer toegepaste “crèche”-verblijf (“kinder-dag-verblijf”) van reeds *zeer* jongsaf – veelal omdat de moeder en vader een dagtaak hebben, dan wel geen tijd hebben zich permanent zorg- en liefdevol om hun kind te bekommeren – waarbinnen veelal een verrationaliseerd beroep wordt gedaan op het cerebrale intellectualisatie via een vervroegd “onderwijs”, is in onze maatschappij in toenemende, en zelfs onrustbarende, wijze toegenomen.

Het moge duidelijk zijn dat de haptonomische pedagogische educatieve begeleiding principieel streeft naar de bevordering van de *zelfontplooiing* en het *zelfbewustzijn* – het autonome zelfzijn – via de *op* en *in* de leefwereld geplaatste mens, door middel van een doelgericht bevestigend appél op zijn in aanleg gegeven intelligente vermogens en individueel-eigen begaafdheden en vermogens.

Daarin past geen afhankelijk makende “hechting” en “hechtgedrag”, doch wel een in alle opzichten bevrijdende = bevestigende en onthechtende liefdevolle mensbenadering.

April/Mei 2006.

Haptonomische publicaties betreffende *hechting* en *hechtgedrag*:

Frans VELDMAN: “*Amour et Raison*” p. 287 e.v.. P.U.F., 2004.

« Opus Princeps » p. 110 e.v. P.U.F. 2005, 9e druk (gecorrigeerde herdruk die binnenkort verschijnt).

Dr. Bernard THIS, psychiater en André SOLER, psychologue - haptopsychotherapeuten : « *Attachement et détachement* » in « *Présence Haptonomique* » N° 4 1997. (Het aperiodieke wetenschappelijke tijdschrift van het C.I.R.D.H.).

Aanbevolen te (her-)lezen binnen deze context, is mijn artikel “Heel de Mens” in “Haptonomisch Contact” N° 2, Juni 2004, alsmede de H.C. “Special”: “*Leven, zin, inhoud en betekenis*”, December 2004.

(Noten)

¹ Zie definitie in H.C. December 2004 Special; “Leven, zin, inhoud en betekenis”.

² Zie synopsis op laatste bladzijde in de « Special » bij het Haptonomisch contact van December 2004.

³ De eerste onthechting is de verlossing uit de moederschoot : de geboorte.

“Begin bij jezelf...”

Carin van Hooff

Mijn naam is Carin van Hooff. Ik ben in april 2005 afgestudeerd aan de Academie voor Haptonomie in Doorn. Sinds mei datzelfde jaar ben ik begonnen met mijn praktijk als haptotherapeut in Kampen. Ik ben alweer een tijdje abonnee van Haptonomisch Contact en ik lees het altijd graag. Toch lijkt het me leuk om wat meer persoonlijke ervaringen van collega's te lezen. “Begin bij jezelf” vind ik een goed uitgangspunt... dus heel voorzichtig ben ik gaan schrijven over iets waar ik de afgelopen weken mee bezig ben geweest.

Voorzichtig, omdat ik weet dat de mensen die er echt verstand van hebben dit blad ook lezen... Ik zal in mijn naïviteit maar per ongeluk iets schrijven wat helemaal in verkeerde aarde valt?! Toch wil ik me daardoor niet laten weerhouden. Ik wil mezelf laten horen, ook al vind ik het een beetje eng... Toevallig of niet gaat ook mijn schrijven over dit onderwerp.

“Ik loop rond alsof ik me steeds verontschuldigd dat ik er ben” zei een cliënte van mij een paar weken geleden toen we stilstonden bij het feit dat ze in elkaar gedoken op mijn behandelbank lag. Haar opmerking raakte me en ik realiseerde me dat ze de spijker op zijn kop sloeg. Ze had zich teruggetrokken in zichzelf om maar zo weinig mogelijk plek in te nemen in deze wereld. Om maar vooral niet tot last van anderen te zijn.

Hoeveel mensen lopen er niet zo rond vroeg ik mij toen af? Alsof ze geen plek in durven nemen, alsof ze zich verontschuldigen dat ze hier zijn?

Ik zie er in ieder geval heel veel...

Het lijkt alsof ze in elkaar geschrompeld zijn, alsof de ruimte van binnen kleiner is dan de omtrek van hun lichaam. Ik zie het beeld voor me van een oude ballon, die voor een deel is leeggelopen en daardoor zijn oorspronkelijke vorm kwijt is geraakt.

Het opvullen van onze innerlijke ruimte, het (opnieuw) bewonen van alle delen van je lichaam is een heel proces. Het is geen kwestie van “even doen”, omdat je tijdens het opnieuw betreden van je eigen ruimte geconfronteerd wordt met alles wat je probeerde te vermijden, toen je jezelf steeds kleiner ging maken. Bijvoorbeeld de angst dat je afgewezen zal worden als je zichtbaar wordt of de boosheid en het verdriet omdat de plek die je nodig had er vroeger niet was.

Het ervaren en uiten van deze gevoelens maakt dat je kan groeien. De ruimte van binnen kan zich dan weer vullen en zo komt de vorm van wie je bent tevoorschijn.

“Ik mag er niet zijn en ik probeer me daarom maar te verstoppen en zo klein mogelijk te maken” kan zo uitgroeien tot “ik mag er zijn, kijk maar naar me en zie wie ik ben!”

Ik kan me nog goed herinneringen hoe ik mijzelf steeds meer bewust werd van deze verandering.

Op een dag liep ik in een park dicht bij mijn huis, ik voelde me heerlijk en gelukkig. De terughoudendheid en afgeslotenheid die ik lang had gevoeld was weg. Ik nam zonder schroom alle

plek in die ik nodig had, ik vulde mijn lichaam, maar ook de ruimte daaromheen. Dit gaf een enorm gevoel van vrijheid en verbondenheid. Natuurlijk is dit gevoel niet gebleven, zo gaat dat ook niet in een proces, maar er zijn sinds die tijd wel vaker momenten waarin ik mijzelf van binnenuit gevuld en opgelicht voel.

Het geeft me een goed gevoel dat ik binnen de haptotherapie aan deze ontwikkeling van mensen een klein steentje kan bijdragen. Dat ik in mijn aanraking iemand kan uitnodigen om meer ruimte in te nemen en dat mensen door mijn aanraking kunnen voelen dat er een warme ontvangst zal zijn als ze de moed vinden om te voorschijn te komen.

Ik realiseer me ook dat mijn invloed in dit proces maar heel beperkt is, ik kan slechts op de drempel staan en iemand uitnodigen te komen, maar de stap over de drempel maakt iemand altijd zelf en dat is maar goed ook.

Als ik kijk naar mijn eigen proces heb ik juist door mijn eigen stappen vertrouwen gekregen in mijn kracht. Niet omdat iemand zo "vriendelijk" was om me te gaan halen!

Verschenen

'Le défi de la vie - considérations haptonomiques concernant le sens, le contenu et la signification de la vie'

door Frans Veldman. Ed. Franc Campagnard dec.2005.

176 blz. Prijs: € 27,50.

De special van HC 2004-4: 'Leven, zin, inhoud en betekenis' is een beknopte weergave van een gedeelte uit het boek, dat vertaald kan worden als: 'De uitdaging van het leven – haptonomische beschouwingen betreffende de zin, de inhoud en de betekenis van het leven'.

Het is een eigen uitgave van Frans Veldman. Het boek kan besteld worden bij het CIRDH door overmaking van € 27,50 + portokosten (zie www.haptonomischcontact.nl, link naar CIRDH).

Voor u bijgewoond...

Lezing: Levensbeaming en kritisch onderscheiden, Prof. Dr. Otto Duintjer

Academie voor Haptonomie in Doorn

24 november 2005

De Academie voor Haptonomie is gestart met een jaarlijks terugkerende lezingencyclus, in de traditie van het voormalige IHC (Instituut voor Haptonomische Communicatie). De bedoeling van deze lezingen is ieder die zich in beroep of studie bezighoudt met de haptonomie, te inspireren en aan het denken te zetten over onderwerpen die de haptonomie betreffen of daaraan raken. Het thema voor de lezingen van dit Academiejahr is 'Gewaar-zijn'.

De eerste die over dit thema kwam spreken was professor Otto Duintjer. Emeritus, filosoof, wijs mens, denker, met een verfijnde humor. Voelend denkend gaf hij zijn lezing, vaak de blik even naar binnen, om daar te vinden wat hij ons wilde zeggen. Soms moeilijk te verstaan, maar we hingen aan zijn lippen. Hij sprak met ons over *levensbeaming*, een term die staat voor 'het leven tegemoettreden zoals het zich aandient', zowel het fijne als de ellende. Zijn visie daarop sluit naadloos aan bij die van de haptonomie: het gaat erom je niet af te sluiten voor wat zich aandient, zowel van buiten jezelf als van binnen jezelf. Ofwel: luisteren naar jezelf en naar de omgeving, én daarop reageren. Zo min mogelijk gekleurd door vooroordelen en schema's, zo open mogelijk. Levensbeaming is een levenslang leerproces van je stap voor stap steeds meer open stellen voor dat wat je door *present*, alert, aanwezig te zijn, gewaar wordt.

De tegenpool van openen is in de haptonomie sluiten. Sluiten naar een teveel aan invloeden van de buitenwereld of het overweldigende van gevoelens in jezelf. Openen en sluiten -en alles daar tussenin- zien we als een vitaal proces, mits het beweeglijk blijft. Duintjer geeft daarnaast een andere tweedeling: openen aan de ene kant, vastklampen of *verslaving* aan de andere. Openen is dan: niet afweren, niet verdringen, toelaten wat er is. Verslaving: blind achter je behoeftes en verlangens aanlopen. Zoals: verslaafd zijn aan eten, drinken, seks. Hoe dan een weg te vinden in het niet verdringen van je behoeftes? De weg die Duintjer laat zien is: sluit *vriendschap met je verlangens*, zonder dat je er blind door laat leiden. Zoals je een paard kunt berijden.

Hij wijst ons op het belang van het reageren. Dus niet alleen gewaar-zijn, maar ook handelen, *stelling nemen*, verantwoordelijkheid dragen. Het gaat er niet om een positivo te zijn, zegt Duintjer, maar om het leven tegemoet te treden in al zijn hoedanigheden, en daar bovendien *kritisch in te onderscheiden*. Wat betekent dat je op datgene wat je gewaar bent niet steeds 'ja' zegt, maar dat je stelling neemt en keuzes maakt. In verantwoordelijkheid, naar jezelf, maar ook naar de ander en maatschappelijk. Ook binnen die verantwoordelijkheid heeft hij het over een leerproces. Leren van fouten, niet achteruitziend in schuld, maar vooruit kijkend: wat kan ik er van leren, hoe kan ik

voorkomen dat iets weer misgaat. Dat geldt zowel op individueel als op maatschappelijk niveau. Binnen de haptonomie is dit niet onbekend, ook Veldman heeft het veel over verantwoordelijkheid. Het scherpt ons wel dat naar voren te blijven halen en te benadrukken dat haptonomie niet alleen gaat over je goed voelen en niet alleen persoonlijk geluk betreft.

In de vragenronde komt er een vraag over hoe je kunt weten hoe je stelling moet nemen. Als je open bent voor wat zich aandient, met *hoofd, hart en zinnen* zoals Duintjer zegt, dan is er een weten hoe te reageren. ‘Als je iemand gewond op straat ziet liggen, dan weet je wat te doen’, zegt hij. ‘Je weet zelf hoe het is om pijn te hebben.’ Wij zouden kunnen zeggen: vanuit het gevoel. Wat meer is dan emoties, meer dan een directe schrik- of angstreactie. Wat dit stuk betreft denk ik dat Duintjer iets aanreikt dat Veldman ook bedoelt: verantwoordelijkheid nemen, in verbinding, wel gegrond in het zintuiglijke en de emoties, maar daarbij ook het denken, het aan-zijn en het mede-zijn (met de ander) een belangrijke plek gevend. Hoofd, hart en zinnen, wellicht komen we dan een beetje in de buurt van het begrip thymos dat Veldman introduceerde. De plaats van het hart in de haptonomie verdient het om verder bestudeerd te worden, vind ik. Wat mij betreft: wordt vervolgd. Met dank aan Otto Duintjer voor de inspiratie.

Els Plooi, psycholoog, haptotherapeut en docente Academie voor Haptonomie

Voor u bijgewoond...

Lezing: Het mysterie van de hersenstam, Dr. Tjeu van den Berk

Academie voor Haptonomie te Doorn

6 april 2006

Voor de tweede keer dit jaar werd op de Academie voor Haptonomie in Doorn een lezing gehouden voor ieder die zich bezighoudt met haptonomie binnen studie of beroep. Aanleiding om Tjeu van den Berk, theoloog met belangstelling voor biologie en spiritualiteit, uit te nodigen was zijn boek: *Het mysterie van de hersenstam*. In de wereld van de haptonomie een bekend en veelgeprezen boek. De collegezaal zat helemaal vol, 150 mensen luisterden ruim een uur aandachtig naar het enthousiaste en met veel humor geanimeerde verhaal van Tjeu van den Berk.

De eerste openingszinnen zijn een eerbetoon aan Dorus Gerritse. Van den Berk kent hem persoonlijk en heeft in gesprekken met hem ontdekt dat de haptonomie dichtbij datgene ligt dat 'zijn ziel laaft'. Van den Berk maakt ons deelgenoot van een drietal gedachten, die hem tijdens de studie theologie bezig hebben gehouden:

1. De meest belangrijkste functies van een mens zijn irrationeel.
Om te leven moet je ademen, je moet je voeden, je voortplanten, bewegen, uitrusten, slapen en dromen. Het meest noodzakelijke heeft onze ratio niet nodig.
Dat het soms van groot belang is om je verstand in te leveren, bijvoorbeeld bij seks, maakt het 'voor deze katholieke jongen' niet eenvoudig, zegt hij. 'Heeft onze lieve heer verstand geschapen om het vervolgens te moeten verliezen?'
2. Als mensen lang aan stress worden blootgesteld worden ze ziek.
De basisfuncties worden dan als eerste aangetast. Waarom laat de schepper dit toe? Je hebt deze basisfuncties zoals slapen en eten dan zo hard nodig om er juist weer bovenop te kunnen komen.
3. Bij de poort van de spiritualiteit gaat het weer om de basisfuncties. Het zintuiglijke is de ingang tot het spirituele. De kerk is wat neurotisch op dit vlak. Zij vindt het zintuiglijke niet zo belangrijk. Al die lustgevoelens. Maar kijk naar alle grote levensbeschouwingen, die hebben het steeds geweten en ook tot uitdrukking gebracht.
Het westerse christendom heeft er grote moeite mee. Het heeft onderwaardering voor deze basisfuncties ofwel ze verdringt ze.

De katholieke opvoeding van Van den Berk speelt ook door in zijn voorbeelden. Zo vertelt hij over een kloosterzuster die veel last had van ontstekingen (acné) en in een brief biechtte over het feit dat zij masturbeerde. Wel was haar huid nu veel beter en had ze voor het eerst in haar leven warme voeten. Was masturbatie nu een dagelijkse zonde of het bevredigen van een gezonde behoefte, waar zij van opknapte?

Van den Berk benoemt dat wij, als haptotherapeuten, in ons werk veel mensen tegen komen die in hun basisfuncties aangetast zijn. Mensen met slaapproblemen, problemen met maag en darmen, ademhalingsproblemen en seksuele problemen. Wanneer er gevaar dreigt worden de basisfuncties afgesneden om te kunnen vluchten. De hersenstam zet dit in. De kop hiervan bevat het limbische systeem, onder andere de zetel van de emoties. De hersenstam is ons meest basale brein van 500 miljoenen jaren oud. Bij de hogere zoogdieren ontstond veel later -70 miljoen jaar geleden-, de hersenschors (de cortex). Deze schors ontwikkelde later bij de mensachtige wezens het bewustzijn. De cortex is altijd secundair aan de hersenstam. Zonder hersenstam kunnen we niet leven maar zonder hersenschors wel. De cortex wil alles begrijpen, nadenken en doorzien en werkt als een censuurmechanisme. Veel wordt inzichtelijker wanneer we het bezien vanuit de werking van ons meest archaische brein, de hersenstam. De ingang voor een psychosomatisch gezond leven en een spiritueel leven ligt in het stil maken van de cortex en weer luisteren naar onze impulsen. Het is niet verstandig om de aangetaste basisfuncties te gaan verbeteren door de symptomen te bestrijden. Zo zou je tegen de hersenstam moeten zeggen dat je het wel snapt als je niet goed kunt slapen in plaats van je voor de voeten te laten lopen door de cortex die wil dat er geslapen wordt. Het feit dat een mens klachten krijgt op het gebied van eten en drinken, slapen en dromen, vrijen en ademen is eigenlijk een teken van gezondheid. De klachten ontstaan doordat de cortex niet meer stil wordt. De driften worden bij stress afgesneden. Een dier kan dat erg goed. Wanneer het gevaar geweken is, zijn de driften niet meer afgesloten. Bij de mens blijven de driften langer afgesloten en valt vervolgens het leven in elkaar.

Aandacht hebben voor de basisfuncties: slapen en dromen, eten en drinken, vrijen en ademen. Over ademen zegt hij het volgende: ‘Je ademt niet maar je wordt geademd. Zet die sluisen maar open en voel wat je gewaar wordt. Luisteren naar je impulsen. De hersenstam wil bevredigd worden, de cortex moet daar niet te veel tussen zitten’

Toen de lezing afgelopen was kwamen bij mij de woorden: ‘Gaat heen in vrede en vermenigvuldigt u’ naar boven. Zal wel met mijn katholieke achtergrond te maken hebben.

Suze Hoogveld, haptotherapeut en docente Academie voor Haptonomie

De filosofie van Emmanuel Levinas - In haar samenhang verklaard voor iedereen.

Jan Keij. Uitgeverij Klement, Kampen 2006. 608 pp. ISBN-10 90 77070 90 7. € 39,95

Eerlijk gezegd voel ik me niet in staat de inhoud van dit boek in het kort weer te geven. Ik heb het geprobeerd, maar ik struikel. Proberen een boek te begrijpen is nog iets anders dan proberen de inhoud te reproduceren.

Bij de presentatie van het boek op 14 mei j.l. in de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) te Leusden, waar hij heel veel cursussen geeft, vertelde Jan Keij, dat hij hiermee *zijn* ultieme boek over Levinas, zijn levenswerk, geschreven heeft, waarmee hij uitdrukkelijk niet wil zeggen dat hiermee de *ultieme interpretatie* van Levinas is geschreven. Wel, zoals een cursist dat verwoordde: *The Key to Levinas*.

En een ding is duidelijk, als u met het boek begint, gaat er een nieuwe werkelijkheid voor u open, een werkelijkheid die de door ons gekende, fysieke werkelijkheid overstijgt.

Een werkelijkheid die niet pretendeert waar te zijn, maar die zicht geeft op de mens, op een manier waarop recht gedaan wordt aan het mysterie dat de mens is.

Dit inzicht maakt dat ik de nadering van de ander, door het feit dat hij altijd een geheim voor mij blijft - evenals ik voor mezelf een geheim blijf - met nog meer respect zal doen.

Levinas zegt namelijk dat ik ten diepste een werkelijkheid ben die niet zichtbaar en niet kenbaar is, een metafysische werkelijkheid, dus een werkelijkheid die het zichtbare transcendeert, overstijgt.

Deze levende werkelijkheid, dit levende heden, geeft hij weer met een punt. De werkelijkheid die ik zie, het zichtbare lichaam, is een representatie van dat levende heden, is een beeld van dat levende heden, een tweede heden. Die mens raakt mij, prikkelt mij, zet mij aan tot verantwoordelijkheid. Ik ben een opdracht tot verantwoordelijkheid. Zo zit ethiek in alles, tot en met de uitspraak: "Ik kan je wel vermoorden." De geappelleerde ligt er wakker van en 'de dierbare ander ook'. Levinas is als het leven zelf: *genieten en lijden*, een Mount Everest in de filosofie.

Geen gemakkelijke kost, maar Jan Keij heeft als geen ander het vermogen om de moeilijk toegankelijk teksten van Levinas in heldere bewoordingen uit te leggen. Daarom wil ik u uitnodigen om dit boek te gaan lezen, deze uitdaging aan te gaan. U zult beloond worden met wijde vergezichten en ontdekken dat dit boek een vertrekpunt biedt om ook de theorie van de haptonomie én van de gezondheidszorg opnieuw te gaan bestuderen.

Een inleiding in de haptonomie

Over kleine dingen

Auteur: drs. T.A.C.M. Gerritse

Haptonomische
inzichten daadwerkelijk
toepassen!

De hoofdschotel van dit boek is het presenteren van de haptonomie als geheel van inzichten. Het uiteindelijke doel is om de haptonomische inzichten daadwerkelijk toe te passen in uw praktijk van zorg en hulpverlening. Een scala van toepassingen komt aan de orde, zoals de haptotherapie, haptonomische begeleiding bij zwangerschap en bevalling en kinesionomie.

De auteur koos in dit boek voor een vijfdeeling: een oriënterend deel met theoretische achtergronden en uitgangspunten, de menselijke lichamelijke, het menselijk gevoelsleven, het hart van de haptonomie en tenslotte de toepasbaarheid en toepassingen van de haptonomie.

Dorus Gerritse gaf o.a. colleges in wijsgerige antropologie, heeft tientallen publicaties over haptonomie op zijn naam staan en gaf samen met haptotherapeut Ted Troost gastcolleges.

Over kleine dingen
Een inleiding in de haptonomie

ISBN 90 352 2540 6 /
2e druk / 2002 / 352 blz. /

€ 29,50

JA, stuur mij

_____ ex. *Over kleine dingen* / ISBN 90 352 2540 6 / à € 29,50

Organisatie: _____

T.a.v. dhr. mw.: _____

Adres: _____

Postcode/plaats: _____

Telefoon: _____

Datum: _____ Handtekening: _____

Stuur (een kopie van) de antwoordstrook in een envelop zonder postzegel naar: Elsevier Gezondheidszorg, Afdeling Marketing, Antwoordnummer 2594, 3600 VB Maarssen, Telefoon: 0314 358 358, Fax: 0346 577 950, gezondheidszorg@reedbusiness.nl, www.elseviergezondheidszorg.nl

Elsevier Gezondheidszorg is een onderdeel van Reed Business Information.

Geldig tot 31/12/2003. Prijzen boeken incl. BTW en excl. verzendkosten. Prijswijzigingen voorbehouden. Boeken zijn ook verkrijgbaar in de boekhandel. Statutair gevestigd te Amsterdam. Op alle aanbiedingen, offertes en overeenkomsten zijn van toepassing de algemene voorwaarden die zijn gedeponseed bij de KvK in Amsterdam. Handelsregister Amsterdam 33.293.475. Uw opgegeven gegevens kunnen worden gebruikt voor het toezenden van informatie en/of speciale aanbiedingen door Reed Business Information en speciaal geselecteerde bedrijven. Indien u hier tegen bezwaar heeft, stuurt u een brief naar Reed Business Information, t.a.v. Adresregistratie, Postbus 808, 7000 AV Doetinchem.

